

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/347375429>

SOĞMATAR RÖLYEF VE YAZITLARI

Article in Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi · December 2020

DOI: 10.17498/kdeniz.834118

CITATIONS

2

READS

447

2 authors:

Yusuf Albayrak

Associate Professor Doctor

24 PUBLICATIONS 101 CITATIONS

SEE PROFILE

Bahattin Çelik

Ankara Yıldırım Beyazıt University

58 PUBLICATIONS 507 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

PPN Settlements in Urfa Region [View project](#)

PPN Urfa [View project](#)

SOĞMATAR RÖLYEF VE YAZITLARI
RELIEF AND INSCRIPTIONS OF SOĞMATAR
РЕЛЬЕФ И НАДПИСИ СОГМАТАРА

Yusuf ALBAYRAK*
Bahattin ÇELİK**

ÖZ

Soğmatar, Şanlıurfa ilinin 60 km. güneydoğusunda, Harran ilçesinin 40 km. kuzey doğusunda Tektek dağlarında önemli su kaynaklarının bulunduğu bir alanda yer almaktadır. Kalkolitik Çağ'dan başlayıp, Orta ve Erken Tunç Çağı, Demir Çağı, Roma Dönemi ve İslami Dönem'den günümüze kadar kesintisiz yerleşim gören Soğmatar, özellikle M.S. 2. yüzyılda Ay Tanrısı *Sin*'e tapınım ile dikkat çekmektedir. Soğmatar'ın bulunduğu alan çoğunlukla alçak tepeler şeklinde kayalıklardan oluşmaktadır. İşlenmesi kolay olan kayalıklara sahip bu alan hem Erken Tunç Çağı'nda hem de Roma döneminde bir nekropol alanı olarak da kullanılmıştır. Soğmatar'da gerek ana kaya üzerine işlenmiş gerekse de bağımsız şekilde yapılmış pek çok rölyef ve heykeltıraşlık eseri yer almaktadır. Bu eserlerin yanlarında ve üst taraflarında eser hakkında bilgi veren yazıtlar vardır. Bu yazıtlarda Ay Tanrısı *Sin* ve *Maralahe* isimlerinin yanında, dönemin yöneticileri ve ailelerinin isimleri de yer alır. Soğmatar'daki *Sin* kültünün varlığı bu yazıtlarda sık bir şekilde vurgulanmıştır. Bu yazıtlarda *Sin*'in yanında "tanrıların efendisi" olarak tanımlanan *Maralahe* ismi de okunması Soğmatar'ın kutsal bir alan olduğunu göstermektedir. Yazıtlarda, o eserin kim için yapıldığı, kimler tarafından yapıldığı, hatırlatma ve anma ifadeleri yanında esere zarar verilmemesi gibi uyarı ifadeleri de yer almaktadır. Yazıtlarda yer alan tarihlerde o dönem hakkında bize çeşitli bilgileri de sunmaktadır. Soğmatar kült merkezinde bulunan heykeltıraşlık eserlerin çokluğu ve kendine özgü işleniş biçimine göre buranın bir heykeltıraşlık merkezi olduğu düşünülebilir. Bölgede heykeltıraşlık eserler veren Edessa, Harran ve Palmyra antik kentleri dışında Soğmatar kült merkezi de önemli bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Soğmatar, Rölyef, Yazıt, *Sin*, Roma Dönemi.

* ORCID: [0000-0002-2001-6718](https://orcid.org/0000-0002-2001-6718) Doç.Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. ANKARA. albayrakusuf555@hotmail.com

** ORCID: [0000-0003-2630-3379](https://orcid.org/0000-0003-2630-3379) Prof. Dr., Iğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Anabilim Dalı, 76000-IGDIR. bahattin.celik@igdir.edu.tr

ABSTRACT

Soğmatar is located 60 km southeast of Şanlıurfa province, 40 km northeast of Harran district, in an area of important water resources in the Tektek mountains. Sogmatar which seen settlement Calcolitic Age, The Middle and Early Bronze Age, the Iron Age, the Roman Period and the Islamic period until today, Soğmatar attracts attention with the worship of the Moon God Sin, especially in the 2nd century AD. The area where Soğmatar is located mostly consists of rocks in the form of low hills. This area, which has rocks that are easy to process, was also used as a necropolis in both the Early Bronze Age and the Roman period. In Sogmatar, there are many reliefs and sculptures, both carved on the bedrock and independently made. There are inscriptions giving information about the work on the sides and top of these works. In these inscriptions, besides the names of the Moon God Sin and Maralahe, the names of the managers of the period and their families are also included. The existence of the Sin culture in Soğmatar is frequently emphasized in these inscriptions. In these inscriptions, the reading of the name Maralahe, known as "the lord of the gods" in addition to Sin, shows that Sogmatar is a sacred area. In the inscriptions, there are warning statements such as not to damage the work, as well as for whom the work was made, by whom it was made, reminder and commemoration expressions. It also provides us with various information about that period in the dates in the inscriptions to us. We can think that Soğmatar is the center of sculpting, due to the excess of sculptures found in the Soğmatar cult center and its unique way of processing. Apart from the ancient cities of Edessa, Harran and Palmyra, which gave sculptural works in the region, Soğmatar cult center was also observed as an important place.

Keywords: Soğmatar, relief, inscription, Sin, Roman Period

АННОТАЦИЯ

Согматар расположен в 60 км к юго-востоку от провинции Шанлыурфа, в 40 км к северо-востоку от Харранского района, в районе важных водных ресурсов в горах Тектек. Начиная с энеолита, среднего и раннего бронзового века, железного века, римского периода и исламского периода до наших дней, Согматар привлекает внимание поклонением лунному греху, особенно во II веке нашей эры. Район, где расположен Согматар, в основном состоит из невысоких холмов в виде скал. Этот район, который имеет скалы, которые легко обрабатываются, также использовался в качестве некрополя как в раннем бронзовом веке, так и в римский период. Есть много рельефов и скульптур, как вырезанных на скале, так и самостоятельно выполненных в Согматаре. Есть надписи, дающие информацию о работе по бокам и сверху этих работ. В этих надписях, кроме имен Луны Бога Син и Маралахе, также включены имена правителей этого периода и их семей. Существование культуры греха в Согматаре часто подчеркивается в этих надписях. В этих надписях прочтение имени Маралахе, известного как "повелитель богов" в дополнение к Син, показывает, что Согматар является священным местом. В этих надписях есть такие предупреждения, как не повреждать произведение, а также то, для кого произведение было сделано, кем оно было сделано, напоминания и поминальные выражения. Кроме того, в датах, указанных в надписях, мы получаем различную информацию об этом периоде. Можно подумать, что Согматар является центром скульптуры, благодаря большому количеству скульптур, найденных в культовом центре Согматара и его уникальному способу обработки. Кроме древних городов Эдесса, Харран и Пальмира, которые производили скульптурные работы в регионе, культовый центр Согматар также является важным местом.

Ключевые слова: Согматар, Рельеф, Надпись, Грех, Римский период

1. Giriş

Antik dönemde Edessa krallığı¹ sınırları içerisinde yer alan Soğmatar, bugünkü Şanlıurfa ilinin 60 km. güneydoğusunda, Harran ilçesinin ise 40 km. kuzey doğusunda Tektek dağlarında önemli pınarların bulunduğu bir yerdedir (Albayrak 2015: 254). Kutsal bir merkez olarak Soğmatar, önemini ay, güneş ve gezegenlerin kutsal sayıldığı Assur ve Babillilerin inancından gelen Pagan (putperest) dinin ve bu dinin tanrılarından “Maralahe”nin yani tanrıların efendisinin merkezi olmasından almaktadır. “Maralahe”nin isminin pek çok yazıtta sık sık dile getirilmesi de bunun en önemli delilidir. Ayrıca bazı büst ve kabartmaların Harran’ın ay tanrısı “Sin”in sembolünü taşıması ve yazıtların bazılarında “Sin”in isminin geçmesi Soğmatar’ın önemini bir kat daha arttırmaktadır.

Kutsal bir alan olması yanında Soğmatar, hem Erken Tunç Çağ’ında hem de Roma döneminde bir nekropol alanı olarak da kullanılmıştır.

Soğmatar’da çok sayıda rölyef ve yazıt tespit edilmiştir. Bu yazıtlar, Pognon, Segal, Drijvers ve Healey tarafından farklı yıllarda yayınlanmıştır (Segal 1953; Segal 1954; Segal 1957; Drijvers 1972; Drijvers 1980; Drijvers-Healey 1999).

Rölyeflerde heykel kabartmaları yer aldığı için bu rölyefleri heykel rölyef olarak adlandırmak yerinde olacaktır. Rölyef heykel, zemin yüzeyinin aşağısında ya da üstünde farklı derinliklerde gerçekleştirilen heykel formudur. Zemin, rölyef heykelin referans noktasıdır ve resmin yanılmalı iki boyut algısıyla heykelin üç boyut gerçekliğini bir arada kullanmamızı olanaklı kılar (Atıl 2015: 1). Rölyef, “Latince ‘relevare’, yükseltmek kökünden gelir. Anıt, kaide, lahit, mezar taşı gibi büyük boyutlu öğelerin yanı sıra kilise eşyası, mobilya, sikke gibi irili ufaklı birçok kullanım eşyasına da uygulanabilir” (Rona-Müren 1997: 925). Rölyef heykel alanında yapılanlar, hem batı hem doğu kültürlerinde Paleolitik döneme kadar tarihlenen eski bir geçmişe sahiptir. “Rölyef heykeller içinde, figüratif ve soyut tarzda biçimlendirilmiş örnekler vardır. Figüratif olanların çoğu Yunan, Roma, Romanesk ve Gotik mimari ve Rönesans’la birlikte Avrupa heykeli ile ilişkilidir (Atıl 2015: 2).

2. Rölyefler

Soğmatar’daki tüm rölyefler yazıtlı olarak görülmektedir. Ayrıca, rölyefsiz yazıtlar da yer almaktadır. Yazıtlı rölyeflerden 2 tanesi Höyüğün hemen güneyindeki tepenin dik olan kuzey sırtında ana kaya üzerinde yer alır (Resim 1). Burada yer alan 2 rölyeften sağdaki, cepheden tasvir edilen ayakta duran bir erkeğe aittir. Bu kabartma kemerli, iki sütunlu ve iki basamaklı bir çerçeve içerisinde yer alır. 1.10 m. yüksekliğindedir. Figür dairesel bir başlığa sahiptir ve başının etrafından yukarıya doğru şualar yayılmaktadır. Gövdeyle kalça hizasında birleşen sağ kol, bükülmüş şekilde hafifçe ileri uzanmaktadır. Sağ dirseği üzerinde ise tanımlanamayan üçgen

¹ Kuzey Mezopotamya’nın Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan bölgede, Arami halkının M.Ö.132 yılında kurdukları krallıktır. Bu krallığa Osroene veya Abgar krallığı da denilmiştir. Bkz. Duval 1975: 36.

Soğmatar Rölyef ve Yazıtları

formda bir nesne taşımaktadır. Giysisi dizlerine kadar uzanmaktadır. Kabartmanın sağ tarafında, çerçeve dışında, bir yazıt yer almaktadır (Drijvers 1972: 11,12).

Diğer rölyef ise ayakta duran kabartmanın sağ tarafındaki kayaya oyulmuş bir büsttür. Büst, bir niş içerisine yerleştirilmiştir. Başında tahrip olmuş saç bandı vardır ve saçlar iki yanda yay şeklindedir. Büstün omuzları arkasında uçları yukarı doğru uzanan bir hilal görülmektedir. Büstün her iki yanında, nişin dışında yazıtlar yer almaktadır. Yazıtlarda “*tanrı*” sıfatının geçmesi ve Sin’in sembolü olan ay motifinin büstün omzunun üst tarafında bulunması bu büstün, Ay tanrısı Sin olduğunu göstermektedir (Segal 1954: 55).

Fransa’nın Halep büyükelçisi H. Pognon 1900’lü yılların başında Soğmatar’a gelmiş ve burada araştırmalar yapmıştır. Bu araştırmalar sırasında içerisinde rölyef ve yazıtlar bulunan bir mağara tespit etmiştir. Pognon tarafından bulunan bu mağara, daha sonraları Pognon Mağarası olarak adlandırılmıştır (Pognon 1907: 25). Mağara 5.10x4.30 m. ölçülerindedir. Mağara içinde girişin karşısında, duvarın tam ortasında yer alan niş, 1.80 m. genişlikte, 1.20 m. derinlikte ve 2.40 m. yüksekliktedir. Mağara duvarları, yazıtlarda söz edilen dini yaşam figürleri barındırmaktadır (Resim 2). Arka duvardaki nişin her iki tarafında da insanı temsil eden başında boynuz bulunan, oval sütun şeklinde bir rölyef vardır. Rölyef 0.65 m. yüksekliğindedir ve aşağı doğru daralmaktadır. Boynuzların arasında oyulmuş haç motifi muhtemelen bir yıldızı sembolize eder (Resim 3).

Pognon mağarasında bu iki boynuz başlıklı rölyef yanında 12 rölyef daha yer alır. Bu rölyeflerden 2 tanesi boynuz başlıklı rölyeflerin her iki yanında nişler içindedir. 8 rölyef girişin sağında, diğer ikisi de girişin solundaki duvarda yer alır. Tüm rölyefler ayakta verilmiş ve başlarının yanlarındaki yazıtlarda kim oldukları yazılıdır. Rölyefler fazla tahrip olduğu için detaylar tam belirgin değildir. Boynuz başlıklı rölyef haricindeki tüm rölyeflerde dizlerine kadar uzanan bir giysi vardır.

Diğer bir eser bir erkek büstünün yer aldığı bir steldir (Resim 4). Yazıtlı olan bu stelde erkek büstünün baş kısmı kayıptır. Stelin korunan ölçüleri; uzunluk 295 cm., genişlik 69 cm ve kalınlık 59 cm.’dir. Yazıtın olduğu kısım, 69x47 cm., yazıtlı kısımdaki harflerin boyutu ise 5 ile 7 cm. arasında değişmektedir (Drijvers 1973: 2).

Ay Tanrısı Sin’in rölyefinin olduğu tepe yakınındaki bir tepe üzerinde yer alan bir kaya mezarının içerisinde bir mezar steli bulunmuştur (Resim 5). Stelin üst tarafında üç kadın kabartması ve altında altı satırdan oluşan ancak çok fazla yıpranmış bir yazıt yer alır. Stelin uzunluğu 120 cm., kalınlığı ise 62 cm.’dir. Yazıtın yer aldığı kısım 73x52-44 cm. arasındadır (Drijvers 1973: 6).

Höyüğün kuzeyinde yer alan birbirine bağlantılı doğu batı yönünde ana kaya işlenerek yapılmış üç mekân yer almaktadır. Bu mekânlardan batıda yer alan mekan içerisinde kemerler yer alır. Güneyde yer alan kemerin hemen altında büyük bir blok üzerinde bir kartal kabartması dikkat çeker (Resim 6). Kartal’ın açık kanatları ile birlikte genişliği 96 cm. yüksekliği 88 cm.’dir (Çizim 2). Baş profilden, gövde ve kanatlar ön cepheden verilmiştir. Ayak pençeleri kırılmış, baş kısmı ise biraz tahrip

edilmiş şekildedir. Kanatlardaki ve gövdedeki tüyler detaylı şekilde verilmiştir (Çelik-Albayrak 2019: 63).

Soğmatar'ın batı sınırında taş ocağında bir aslan kabartması yer almaktadır (Resim 8). Aslan taslak halindedir ve boyutları itibarı ile kent kapılarına ait bir kapı aslanı olabilecek tarzda yapılmıştır. Aslan taslağı taş ocağının içinde in-situ durumda ele geçmiştir. Kapı aslanının uzunluğu 3,35 m, yüksekliği 3,60 m, kalınlığı ise 80 cm'dir (Çelik-Mutlu-Mutlu 2019: 138).

3. Yazıtlar

Höyüğün güneyindeki tepenin kuzey sırtında ana kaya üzerinde yer alan 2 rölyeften sağdaki, ayakta duran rölyefin sağ yanında yer alan yazıt;

“Tanrı 476 (M.S. 165) yılı Adar (Mart) ayının on üçüncü gününde bu sureti Ma 'na'ya emretti” (Drijvers 1972: 11,12).

Sol tarafta yer alan büst şeklindeki rölyefin sağ tarafındaki yazıt;

“Šila'nın oğlu Šila bu büstü Adona'nın oğlu Tirdat ve kardeşlerinin hayatı anısına tanrı Sin için yaptı.”

Bu büst şeklindeki rölyefin solundaki yazıt;

“Kuza'nın oğlu Zakkai ve çocukları Tanrı önünde hatırlansın” yazmaktadır (Drijvers 1980: 123; Drijvers-Healey 1999: 89).

Yazıtta, tanrının ismi, ayaktaki erkek rölyefindeki yazıtta olduğu gibi okunmakta ve sadece “tanrı” sıfatıyla geçmektedir. Bu büstün, Ay tanrısı Sin olduğu yazıttan açıkça anlaşılmaktadır. Sin'in sembolü olan ay motifinin büstün omzunun üst tarafında bulunması da bunu desteklemektedir (Segal 1954: 55).

Bu yazıtların bulunduğu tepenin üst kısmındaki düz alanda 10 tane yazıt yer almaktadır. Bu yazıtlar ana kaya üzerine kazıma yöntemi ile yapılmıştır ve sağlam bir şekilde günümüze korunagelmışlerdir. Yazıtlardan ilki;

“476 (MS. 165) yılının Šebat(Şubat) ayında Ben, Arap valisi, Adona'nın oğlu Tridates bu sunağı ve sütunu Maralahe için, efendim kralım ve onun çocukları için, babam Adona için, kendi hayatım, kardeşlerim ve çocuklarım için yaptım ve diktim” (Segal 1967: 294).

MS. 165 yılına ait olan bu yazıt o dönemin valisi Tirdat'a aittir. Yazıtta anılan kralda o tarihte Edessa tahtında oturan Vail bar Sahru (163-165) olmalıdır.

2. yazıt;

“Kumandan Adona'nın oğlu Absimya hatırlansın. Maralahe'nin önünde hatırlansın. Absimya'nın oğulları Tridates ve Babası hatırlansın” yazmaktadır (Drijvers 1972: 13,14; Drijvers 1980, 124).

3. yazıt;

“Adona ve Tirdat ve Ana ve Ma 'nu ve Ma 'ata ve Adona oğlu Alkur hatırlansın” (Drijvers-Healey 1999: 95).

4. yazıt;

“476 (M.S. 165) Šebat (Şubat) ayında ben Adona'nın oğlu Maniş ve Ma 'na ve Alkur ve Belbena ve Alkur, onun kardeşi, biz bu kutsanmış tepede bu anıtı diktik ve yöneticimin besleyip büyüttüğü kişi için bir taht koyduk. O, yönetici Tridates'ten

Soğmatar Rölyef ve Yazıtları

sonra büdar olsun ve O, tahtı o kişiye versin. O zaman O, mükâfatını Maralahe'den alacak. Ve eğer tahtı geri çekerse ve anıt yıkılırsa tanrı onu bilsin" yazmaktadır (Drijvers 1972: 8; Drijvers 1980: 126). (Resim 7)

5. yazıt;

"Kaymi oğlu Asu, Barşamaş ve oğlu Hafsay hatırlansınlar" (Drijvers-Healey 1999: 100).

6. yazıt;

"Abd'ata'nın oğlu Alkur ve Adona oğlu Belbana ve hatırlansın" (Drijvers-Healey 1999: 115).

7. yazıt;

"Honur'un oğlu Akir hatırlansın. Yapıcısı Barma'na". (Drijvers-Healey 1999: 115).

8. yazıt;

"Barmatta. Aboboy hatırlansın. Barnay hatırlansın" (Drijvers-Healey 1999: 99).

9. yazıt;

"Baruna ve Şutana hatırlansınlar" (Drijvers-Healey 1999: 103).

10. yazıt;

"Yazıları yazan Ana" (Drijvers-Healey 1999: 117).

Soğmatar'da bulunan diğer yazıtlar Pognon mağarasında yer almaktadır. Mağaranın kuzey, doğu ve batı duvarlarında pek çok yazıt yer almaktadır.

Bunlardan ilki, kuzey duvarında bir figür üzerinde yer alır. Yazıtta;

"Wa'el in oğlu Wa'el" yazılıdır. Bu isim bir vali veya komutanın ismi olmalıdır (Drijvers-Healey 1999: 120).

Diğer yazıt, kuzey duvarında iki figür arasında yer alır. Yazıtta;

"Bu heykel (ya da rölyef) Mutru'nun oğlu Wa'el'e aittir. Sur'un komutanı, Wa'el'in oğlu, onun efendisi ve koruyucuları için Arap valisi Wa'el tarafından yapılmıştır. Sila'nın oğlu Sila onları oyma ile süslemiştir" (Drijvers-Healey 1999: 126).

Soldaki figür yanındaki yazıtta ise;

"Bu heykel Arap valisi Dini'nin oğlu Barhanar'dır. Antoninus Caesar'ın özgür bıraktığı Barkalba'nın oğlu Aurelius Hapsay, onun efendisi ve koruyucuları için yaptı" (Drijvers-Healey 1999: 132).

Güneye bakan duvarında okunan üç yazıt üzerinde;

"Bu heykel makimi oğlu Ma'nu tarafından Arap valisi Abgar için yapıldı",

"Bu heykel Şila oğlu Male tarafından Arap Vali'si oğlu Barnahar için yapıldı.",

"Adona oğlu...Adona oğlu Tridates" (Pognon 1907: 23-35).

4. Değerlendirme ve Sonuç

Soğmatar'da ele geçen yazıtların tümü Süryanice² yazılmıştır. Yazıtlar genellikle hatırlatma, dikilen anıt sütunlarla Maralahe'ye sunulan adaklarla ilgilidir ve tarih olarak Seleukos Takvimi kullanılmıştır. İsmi geçen kişilerin yaşadığı dönem göz önüne alınırsa bu kabartmaların M.S. 150-200 tarihleri arasında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Soğmatar'daki *Sin* kültünün varlığı yazıtlarda sık bir şekilde vurgulanmıştır. Bu yazıtlarda *Sin*'in yanında “tanrıların efendisi” olarak tanımlanan *Maralahe* ismi de okunmaktadır (Drijvers 1980, 75-78; Drijvers-Healey 1999: 78).

Maralahe'nin geçtiği yazıtların çoğu Soğmatar'da ele geçmiştir. Yukarıda bahsedilen kabartmaların yanındaki yazıtlarda olduğu gibi, Höyüğün hemen güneyinde tepenin kuzey sırtında yer alan yazıtların birinde Soğmatar'da, Maralahe'nin isminin geçtiği iki yazıt daha ele geçmiştir. Bu iki yazıtın üzerinde tarihleri de verilmiştir. Tarihler, yakınlarında yer alan erkek kabartmasının yazıtının tarihi ile aynıdır.

Soğmatar'daki rölyeflerin hepsini rölyef heykel olarak tanımlayabiliriz. Rölyef heykel, iki ve üç boyutlu sanat formlarının özelliklerinin pek çoğunu içeren, bir zemin (fon-duvar) üzerinden yükselen, zeminden aşağıda gerçekleştirilen ya da her iki durumun da kullanıldığı form olarak açıklanabilir. Soğmatar rölyef heykelleri Ay Tanrısı *Sin*'i, dönemin yönetici ve ailelerini yansıtmaktadır. Rölyef heykellerde boyut olarak büyük, zeminden uzaklaşmış (yükselme) ve yüzeylerin biçimlendirilmesi için daha büyük alan açılmakla birlikte, çok sınırlı derinlik alanı içinde de vurgulu plastik etkiler elde edilmiştir.

Soğmatar kült merkezinde bulunan heykeltıraşlık eserlerin çokluğu ve kendine özgü işleniş biçimi göz önüne alındığında buranın bir heykeltıraşlık merkezi olduğu düşünülebilir. Bölgede heykeltıraşlık eserler veren Edessa ve Palmyra antik kentleri dışında Soğmatar kült merkezi de önemli bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır.

Erken Tunç Çağı'ndan itibaren Soğmatar kült merkezinin de içinde bulunduğu Tek Tek Dağları bölgesi taş ustalığı konusunda oldukça güçlü arkeolojik kanıtlar bize sunmaktadır. Örneğin, Gıseyir, Kasr-el Benat, Senemağara, Betik ve Soğmatar antik yerleşimleri Roma döneminin bölgedeki görkemli eserlerini bize yansıtmaktadır (Çelik 2018: 52-63). Soğmatar'da, Roma döneminden önce Erken Tunç dönemine tarihlendirilen kaya mezarlarının varlığı da önemli bir kanıttır (Albayrak 2019: 263-274). Yine, bölgede Dağyamacı köyünün doğusunda yer alan M.Ö. 2. bin yıla tarihlenen bir taş ocağı da bölgenin taş işçiliğinde oldukça geçmişe dayanan bir geleneğe sahip olduğunu göstermektedir (Çelik 2016: 409-426).

Sonuç olarak, Soğmatar kült merkezini Roma döneminde ve öncesinde bölgede bir heykeltıraşlık merkezi olarak düşünmek gerekmektedir. Soğmatar'da önümüzdeki yıllarda yapılacak arkeolojik kazılar sayesinde bu iddiamızın doğruluğu bir kez daha ispatlanacaktır.

² Süryanice Urfa ve komşu bölgelerde, Hristiyanlığı kabul ettikten sonra “Süryaniler” adıyla bilinen halkın dilidir. Milattan önce 2. yüzyıl ile milattan sonra 3. yüzyıllar arasında ipek yolu üzerinde önemli bir ticaret merkezi olan Urfa'nın 2. yüzyıldan itibaren Hristiyanlığın önemli bir merkezi haline gelmesiyle önem kazanan Süryanice, çok geçmeden Hristiyanlık dünyası için Yunancadan sonra en önemli dil konumunu kazanmış ve zamanla bölgenin bilim, kültür ve edebiyat dili haline gelmişti. Bak. Tanrıverdi 2005: 1.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Y. 2015. “Soğmatar Kült Merkezi ile İlgili Yeni Öneriler”, *Belgü, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2: 179-194.
- Albayrak, Y. 2017. “Şanlıurfa Kale Eteği Nekropolü Kaya Mezarları” , *Karadeniz, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 36: 279-289.
- Albayrak, Y. 2019. *Göbekli Tepe’den Edessa’ya Şanlıurfa*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Albayrak, Y. 2020. “Soğmatar Nekropolü Roma Dönemi Kaya Mezarları”, *Amanosların Gölgesinde Hayriye Akıl Anı Kitabı*, Ege Yayınları, İstanbul: 19-28.
- Albayrak, Y. – Mutlu, S. İ. 2014. “Soğmatar Kutsal Alanı ve Yakın Çevresi Yüzey Araştırması, 2012.” 31. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 27-31 Mayıs 2013 Muğla. 2. Cilt, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi, Yayın No. 163/2, Muğla, 337-352.
- Albayrak, Y. & Çelik, B. 2019. “Soğmatar Çevresi Kaya Mezarları”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Volume: 43: 255-261.
- Albayrak, Y. – Mutlu, S. İ. – Mutlu, S. – Çelik, B. 2019. “Soğmatar’da Sunaklı Kaya Oyuğu Mezarlar”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı 41: 263-274.
- Algaze, G. - Breuninger, R.- Knudstad, J. 1994. “The Tigris-Euphrates Archaeological Resonnaissance Project: Final Report of the Birecik and Carchemish Dam Survey Areas”, *Anatolica*, 20: 1-96.
- Algaze, G. 1986. “Kurban Höyük and the Late Chalcolithic Period in the Northwest Mesopotamian Periphery: A Preliminary Assessment”, Ed. U. Finkbeiner ve W. Röllig, *Gamdat Nasr Period or Regional Style?*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1986, 274-315.
- Algaze, G. 1989. “A new Frontier: First Results of the Tigris-Euphrates Archaeological Resonnaissance Project”, *JNES*, 48, 1: 241-282.
- Atıl, A. Ç. 2015. “Rölyef Heykel”, *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, sayı 14: 1-10.
- Başer, S. 1990. “1988-1989 Yılları Kibyra Kurtarma Kazıları”, *I. Müze. Kurtarma Kazıları Semineri*, Ankara, 235-259.
- Çelik, B. 2014. “Şanlıurfa İli Merkez İlçesi Neolitik Çağ ve Öncesi Yüzey Araştırması, 2013.”, 36. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, 32. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 02-06 Haziran 2014 Gaziantep, II. Cilt, 311-328.
- Çelik, B. 2015. “Şanlıurfa İli Yüzey Araştırması” *Belgü*, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler Edebiyat fakültesi Dergisi, Sayı II: 87-108.
- Çelik, B. 2016. “Şanlıurfa İli Merkez İlçesi Neolitik Çağ ve Öncesi Yüzey Araştırması, 2014.”, 37. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri*

- Sempozyumu, 33. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1-15 Mayıs 2015*
Erzurum, II. Cilt, 409-426.
- Çelik, B. 2018. “Şanlıurfa İli Neolitik Dönem Yüzey Araştırması, 2018” *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı 40: 52-63.
- Çelik, B.-Albayrak, Y. (2019). “Soğmatar’dan Ele Geçen Bir Kartal Figürü”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Volume: 42: 60-67.
- Çelik, B – Mutlu, S. İ. – Mutlu, S. 2019. “Şanlıurfa’daki Soğmatar Kült Alanından Bir Aslan Kabartması Taslağı”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı 41: 136-143.
- Dikaios, P – Stewart, J. R. 1962. *The Stone Age and Early Bronze Age in Cyprus. The Swedish Cyprus Expedition*, IV, 1A. Lund. The Swedish Cyprus Expedition.
- Dittmann, R. C. - Grewe, C - Huh, S - Schmidt, C. 2001. “Şavi Höyük Yüzey Araştırması” Ed. N. Tuna, J. Öztürk ve J. Velibeyoğlu, *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, Ankara: ODTÜ TAÇDAM, 2001, 233-262.
- Dornemann, R. H. 1978. “Tell Hadidi: A. Bronze Age City on the Euphrates.” *Archaeology*, 31/6: 20-26.
- Drijvers, H. Jan W. 1972. *Old Syriac (Edesseean) Inscriptions*, E.J. Brill, Leiden.
- Drijvers, H. Jan W. 1980. *Cults and Beliefs at Edessa*, E.J. Brill, Leiden.
- Drijvers, H. Jan W. and Healey, F. J. 1999. *The Old Syriac Inscriptions of Edessa and Oshroene: Text, Translations and Commentary*, Koninklijke Brill NV, Leiden.
- DU Mesnil DUB. 1927. “Les ruines d’el-Mishrifé, au Nord-est Homs (Ēmèse).” *Syria*, 8: 13-33.
- Duval, R. 1975. *Histoire D’édessa, Politique, Religieuse et Littéraire*. Amsterdam.
- Engin A. - Beyazlar A. 2016. “Bir Erken Tunç Çağı II-III Kaya Oyuğu Mezarı ve Ortaya Koyduğu Yeni Bulgular”, *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Art&Humanities Journal* Volume 5: 1-44.
- Fuensanta, J. G. - Mısır, A. 1997. “Excavations at Tilbeş Höyük: The 1996 Season”, *KST*, 19, 1: 227-244.
- Fuensanta, J. G. – Rothman, M. S. - Bucak, E. 1998. “1997 Salvage Excavations at Tilbeş Höyük”, *KST*, 20,1: 207-218.
- Matney, T. 2011. “The Iron Age of Southeastern Anatolia”, *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia: 10.000-323 B.C.E.*, ed. Sharon R. Steadman and Gregory McMahon, Oxford University Press, 443-464.
- Meyer, J. W. (1991) *Gräber des 3. Jahrtausends v. Chr. Im syrischen Euphrattal, 3. Ausgrabungen in Samseddin un Djerniye*. Bonn: Saarbrücker Druckerei und Verlag (Schriften zur Vorderasiatischen Archäologie, Herausgegeben von Winfried Orthmann Band 3).
- Mutlu, S. İ. – Albayrak, Y. 2018. “Harran ve Soğmatar’da Sin Kültünün Varlığı”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, sayı 37: 133-144.

Soğmatar Rölyef ve Yazıtları

- Orthmann, W. 1981. *Halawa 1977 bis 1979*. Bonn: Rudolf Habelt Verlag GMBH. (Saaarbrücker Beiträge zur Altertumskunde herausgegeben von Rolf Hachmann und Walter Schmitthenner, 31).
- Orthmann, W. 1979. "Burial Customs of the 3rd Millenium B. C. İn Euphrates Valley." J. C. Margueron (Ed), *Le Moyen Euphrate: Zone de contacts et d'échanges (Actes du colloque de Strasbourg 10-12 Mars 1977)*. Strasbourg, 97-105.
- Ökse, A. T. ve Görmüş, A. 2008. "Gre Virike'de Bulunan Bir Kuyu Mezar ve Mezar Eşyası Arasında Ele Geçen Bir Pişmiş Toprak Çıngırak", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 2008/1: 7-19
- Özfırat, A. 1994. *Eskiçağda Harran*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 72-84
- Özgen, E. 1986. "A Group of Terracotta Wagon Models from Southeastern Anatolia", *Anatolian Studies*, 36, London 1986, 165-171
- Özgüç, T. 1948. *Ön Tarih'te Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*. Ankara: (Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII: seri- No. 17)
- Özgünel, C. 1987. "Selçuk Arkeoloji Müzesinde Saklanan Bir Myken Pyxis'i ve Düşündürdükleri", *Belleten* LI sa. 200: 530-540.
- Pearce J. 2000. "The Late Chalcolithic Sequence at Hacinebi Tepe, Turkey" Ed. C. Marro ve H. Hauptmann, *Chronologies des Pays du Caucase et de L'Euphrate aux IVe-IIIe Millenaires (Varia Anatolica 11) (Actes du colloque d'Istanbul, 16-19 decembre 1998)*, Paris: Instuut Francais d'Etudes Anatolines d'Istanbul, 115-143.
- Pogonon, H. 1907. *Inscriptions sémitiques de la Syrie, de la Mésopotamie et de la région de Mossoul*, Paris.
- Rona, Z. - Müren, B. 1997. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul: Yem Yayınevi.
- San, O. 2009. "Diyarbakır Müzesinde Yer Alan İki Adet Pişmiş Toprak Araba Modeli", *Altan Çilingiroğlu'na Armağan Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat*, İstanbul, 599-605
- Segal, J. B. 1953. "Pagan Syriac Monuments in the Vilayet of Urfa", *Anatolian Studies*, Vol. 3: 97-119.
- Segal, J. B. 1954. "Some Syriac Inscriptions of the 2nd-3rd Century A.D.", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol. 26: 2-36.
- Segal, J. B. 1967. "Four Syriac Inscriptions". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, Vol. 30, No. 2, Fiftieth Anniversary Volume, 293-304.
- Sertok, K. 2007. "Fruit Stands and the Definition of a Cultural Area around Carchemish", *Euphrates Valley Settlement. The Carchemish Sector in the Third Millennium BC*, ed. Edgar Peltenburg, Levant Supplementary Series 5. Oxford: Oxbow Books, 238-249.
- Sevin, V. 2003. *Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar Eski Anadolu ve Trakya*, İstanbul.
- Stein, G - Mısır, A. 1994. "Mesopotamian-Anatolian Interaction at Hacinebi, Turkey: Preliminary Report on the 1992 Excavations", *Anatolica*, 20: 145-189.

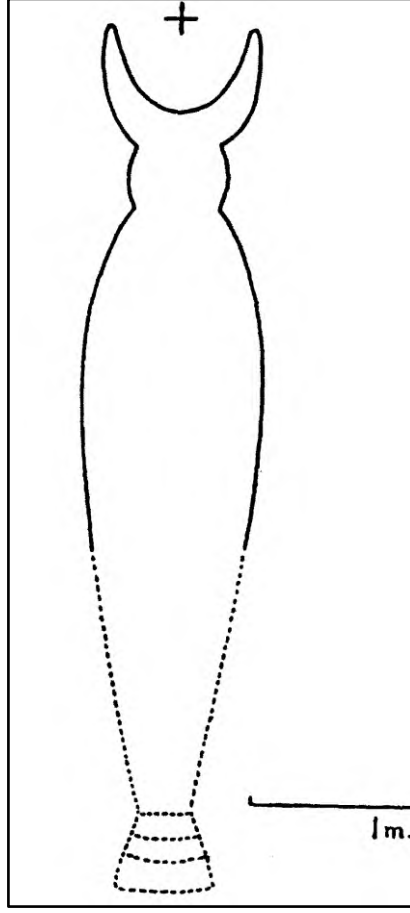
- Suleimann, A. 1984. "Excavations at Ansari-Aleppo fort he Seasons 1973-1980", *Akkadica*, 40: 1-16.
- Tanrıverdi, E. 2005. "Süryani Dili", *Süryaniler ve Süryanilik II*, Ankara.
- Van Driel, G. 1983. "Jebel Aruda, The 1982 Season of Excavation-Interim Report", *Akkadica*, 33, 1983:1-26.
- Van Loon, M. N. 1968. "First Results of the 1967 Excavations at Tell Selenkahiye", *Les Annales Archeologiques Arabes Syriennes*, 18: 21-36.
- Woolley, C. L. 1914. "Hittite Burial Customs." *University of Liverpool Annals of Archaeology and Anthropology*, VI: 87-98.
- Zoroğlu, L. 1994. *Kelenderis I*, Ankara.

Resim 1. Tepe'de Yer Alan Rölyefler (Albayrak 2019: 178)

Resim 2. Pognon Mağarası (Albayrak 2019: 184)

Resim 3. Pognon Mağarası'ndan Boynuz Başlıklı Rölyef (Segal 1953: Fig. 2)

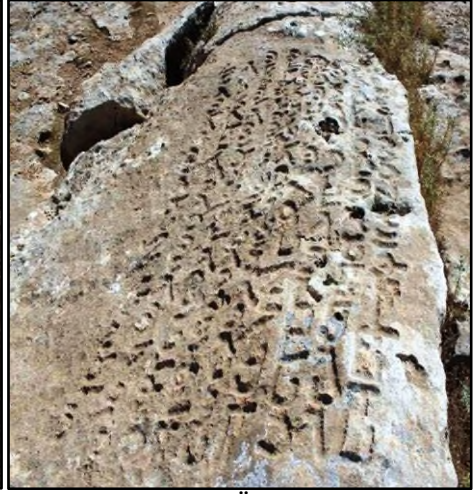
Soğmatar Rölyef ve Yazıtları

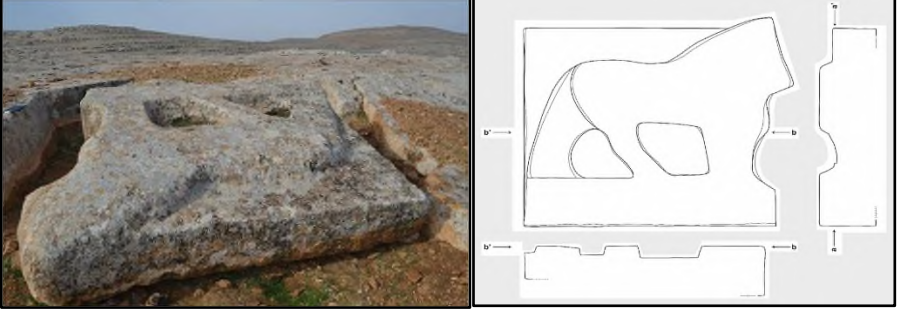
Resim 4. Erkek Büstü (Albayrak 2019: 182) Resim 5. Mezar Steli (Albayrak 2019: 183)

Resim 6. Kartal Figürü.

Resim 7. Tepe Üzerindeki Yazıt.

Resim. 8. Aslan Kabartması (Çelik vd. 2019, fig. 4- draw. 1).